

POSSIBLE ANSWERS FOR:

**XITSONGA XA RIRIMI RO SUNGULA
NHLAWULO WA LE HENHLA
(Papila Ra Vunharhu)**

1.	Xitsalwana	:	2 wa tipheji	=	40	wa timakisi	
2.	Mapapila	:	1 pheji	=	20	wa timakisi	
3.	Switsariwa	:	1 pheji	=	20	wa timakisi	
4.	Swin'wana na Swin'wana	:			10	wa timakisi	
5.	Tibuku: Mintsheketo + Swihungwana				30	Ntsengo:	120

XIYENGE XA A

1. Xitsalwana xa tipheji timbirhi hi yin'we ya tinhlokomhaka ta tsevu leti nyikiwele.

(a)	Nkoka wa mahingu :	20
(b)	Ririmi ni xitayili :	20
(c)	Mahikelo ni mapeletelo ya marito:	06
(d)	Xivumbeko : 04 Ntsengo	40

Maavelo ya timakisi ta xitsalwana ya ta va hi ndlela leyi landzelaka:

- (a) Nkoka wa mahungu : 20

Miehleketo leyi faneleke ku vuriwa eka xitsalwana yi fanele yi va leyi tsakisaka, yi kongoma mhaka yi tlhela yi va na masungulo.

- Mieheketo yo hlawuleka, masungulo yo kongoma mhaka: (16-20)
- Mieheketo ya nkoka (12-15)
- Mieheketo yo saseka no va xikarhi (8-11)
- Mieheketo yo ka yi nga tsakisi no va yi hume emhakeni (4-7)
- Mieheketo yo huma emhakeni (0-3)

- (b) Ririmi ni xitayili, n mahikahatele ni mapeletelo ya marito.
ririmi eka xitsalwana ri kamberiwa matirhiselo ya swivuriso ni swivulavulelo,
mapeletelo ya marito ni mahikelo leswi katsaka ni xitayili: [10]

- Matirhiselo yo hlawuleka ya swigaririmi, swivuriso ni swivulavulelo: [8-10]
- Matirhiselo lamanene ya swivuriso niswivulavulelo: [4-6]
- Matirhiselo ya ririmi ni swihoxo swo hlayanyana ni ku rhomba ka xitayili. [2-4]

- (c) Maavele ya timakisi ta mahikele ni mapeletele (6)
- Mahikelo (2)
 - Ku avana ka marito ni mapeletelo (4)

(d) Xixumbeko: (04)

- Manghenelo ya kahle (01)
- Mari lowu nga ni tipharagirafu leti nga ni nkoka (02)
- Mahetelelo (01)

XIYENGE XA B

XIVUTISO XA 2

Rin'we ra mapapila mambirhi lama nyikiweke:

(a)	Nkoka wa mahungu :	08
(b)	Ririmi, xitayili, thino :	07
(c)	Xivumbeko :	<u>05</u>
		<u>20</u>

- (a) Nkoka wa mahungu : (08)

Miehleketo leyi faneleke ku boxiwa yi fanele yi va leyi tsakisaka, yi kongoma mhaka, yi tlhela yi va leyi vupfeke

Maavelo ya timakisi

- Mieheketo yo hlawuleka, masungulo yo kongoma mhaka: 6-8
- Mieheketo ya nkoka 4-5
- Mieheketo yo tsakisa 2-3
- Mieheketo yo ka yi nga tsakisi, yo huma emhakeni 0-1

- (b) Ririmi, xitayili, thoni : (07)

Laha, ririmi ri kamberiwa hi matirhiselo lamanene ya swigaririmi, swivuriso, swivulavulelo, ku avana ka marito, mapeletelo ni mahikelo.

Maavelo ya timakisi

- Matirhiselo yo hlawuleka, ya swigaririmi, swivuriso swivulavulelo ni thoni ya kahle ya mutsari, mutsareriwa ni nkarhi wa kona: (6-7)
- Matirhiselo lamanene ya swivuriso ni swivulavulelo hi thoni ya kahle: (4-5)
- Matirhiselo ya kahle ya swigaririmi hi thoni yo ka yi nga ri kahle: (2-3)
- Swihoxo swo tala leswi nga amukelekiki ni vusopfa (0-1)

(c) Xivumbeko(05)

- Xivumbeko xa paila xi katsa adirese, ku xeweta ni mahetelelo/
- Adirese yi fanele yi va hi xivumbeko xa biloko hi ririmi ra Xinghezi kumbe Xibunu
- Siku ri nga tsariwa hindlela leyi hi Xitsonga, xik. 15 Nyenyankuku 1983.
- Maxewetele ni mahetelelo ya fanele ku va hi Xitsonga.

Maavelo ya timakisi

	Papila ra ximfumo	papila ra xikaya
Adirese	3	2
Maxewetelo	1	1
Mahetelelo	1	2

XIVUTISO XA 3**3.1 N'WANGULANO**

Maavelo ya timakisi

- (a) Nkoka : 10
 (b) Ririmi ni xitayili : 5
 (c) Xivumbeko : 5
 Ntsengo 20

- (a) Nkoka : 10

N'wangulano wu fanele wu ri lowu tsakisaka, wa ntumbuluko, wu fambelana ni nkarhi wa timhaka ta kona.

Maavelo ya timakisi

- Miehleketo yo tsakisa ngopfu, ya ntumbuluko ni ku yelana ni mhaka ya kona: (9-10)
- Miehleketo yo tsakisa (7-8)
- Miehleketo yo tsakisa ya le xikarhi: (5-6)
- Miehleketo yo huma emhakeni: (0-5)

- (b) Ririmi ni xitayili : 5

- Matirhiselo yo hlawuleka ya ririmi ni xitayili eka nkarhi wa kona: (4-5)
- Matirhiselo lamanene ya ririmi ni xitayili ni nkarhi wa kona: (3-4)
- Matirhiselo ya ririmi ni xitayili kambe swi nga yelani ni nkarhi wa kona (1-2)
- Swihoxo swo tala swa ririmi leswi nga amukelekiki (0-1)

(c) Xivumbeko : 5

- Mavito ya swivulavuri ya fanele ku boxiwa 3
- Manghenelo ni mahetelelo lamanene ya laveka 2

3.2 AJENDA NI MAKANELWA XIVUMBEKO (10)

1. Siku
2. Ndhawu
3. Nkarhi
4. Ku pfhula ntirho hi xikhongelo
5. Swirho
6. Marito yo amukela
7. Ku tiyisa ajenda
8. Makhanelwa ya nhlenetano yo hetelela
9. Timhaka tintshwa
10. ku pfala

(a) Nkoka 5

Maavelo ya timakisi

- Miehleketo yo tsakisa ngopfu, ya ntumbuluko ni ku yelana ni mhaka ya kona (4-5)
- Miehleketo yo tsakisa (3-4)
- Miehleketo yo tsakisa ya le xikarhi (1-2)
- Miehleketo yo huma emhakeni (0-1)

Ririmi ni xitayili 5

- Matirhiselo yo hlawuleka ya ririmi ni xityayili eka nkarhi wa kona (4-5)
- Matirhiselo lamanene ya ririmi ni xitayili ni nkarhi wa kona (3-4)
- Matirhiselo ya ririmi ni xitayili kambe swi nga yelani ni nkarhi w kona (1-2)
- Swihoxo swo tala swa ririmi leswi nga amukelekiki (0-1)

3.3 MEMORANDAMU

(a) Ntikelo wa mahungu: (10)

Memorandamu yi fanele ku rhwala hungu rin'we ra nkoka swinene tlhela ri kongoma mhaka leyi iyi nga fanela kupfuna hi ndlela leyi:

- ku tsundzuxa leswi faneleke ku endliwa [3]
- ku koka matihlo eka xilo xo karhi [3]
- ku hundzisa swileriso [2]
- Ku va ndlela yo burisana exikarhi ka vanhu vambirhi [2]

(b) Ririmi ni xitayili: 5

- Matirhiselo ya ririmi ya fanele ku va lamanene ya tlhela ya ba nhlokomhaka ku komisa.
- Thoni yi fanele ku va leyi kongomeke timhaka ta xikolo.

Maavelo ya timakisi

- Matirhiselo yo hlawuleka ya ririmi ni xityayili: (4-5)
- Matirhiselo lamanene ya ririmi ni xitayili: (2-3)
- Matirhiselo ya kahle ya ririmi ni xitayili: (1-2)
- Swihoxo swo tala swa ririmi ni xitayili: (0-1)

(c) Xivumbeko

- Vito ra xikolo (0-1)
- Vito ra murhumeri (0-1)
- Vito ra murhumeriwa (0-1)
- Siku (0-1)
- Nhlokomhaka (0-1)

XIVUTISO XA 4

1. A Vito ni adirese ya loyi a rhumeriwaka thelegiramu (3)
2. Nkoka wa mahungu ni ririmi (3)
3. Vito ra mutsari (1)
4. Vito ni Adirese ya murhumeri wa thelegiramu. (3)

AAN/TO KHENSANI NDLOVU BOX 25 JOHANNESBURG	
GAVAZA VABYA HATLA FIKA	
VAN/FROM: MIHLOTI	
M. BALOYI	BOX 1970 MARLBORO 2063

XIYENGE XA C

XIVUTISO 5

- 5.1 5.1.1 N'wampfundla u yenga n'wamhanti hi ku yimbelela risimu lero tsokombela leswaku a humela ehandle kambe hinkwaswo leswi a swi boxeke eka risimu leri a ku na ntiyiso wa swona. (10)

- 5.1.2 i) Ku koka rinoko ra vayingiseri
 ii) Ku yisa emahlweni ntirho wo hungasa
 iii) Ku nyika mutsheketi nkarhi wo hefemula
 iv) Ku nandzihisa ntsheketo
 v) Ku komba leswaku ku ta humelela masingita kume swin'wana (10)

- 5.1.3 Vavasati vanharhu va ka Chavani va yile entshaveni ku ya rhotela tihunyi kutani va hlometela baku ra swikwembu swa Vavenda/kumbe ra swigono swa Vavenda. Hi ku chava leswaku vavasati lava vata paluxa swihundla swa vona, swi nisile mpfula leyi nga hirimuxa maribye ya ntshava ya Rivolwa ya fayetela miti no yi khukhula. Vanhu va file ku poma vanharhu. (10)
 [30]

KUMBE

- 5.2 5.2.1 i) Ku rivala swa dlayisa (3)
 ii) Loko u lombela swilo swa vanhu tidyondzise ku tlherisa (3)
 iii) Ku xanisa vanhu hikwalaho ko pfumala vatswari a swi hakeli. (3)
 iv) Ku yiva a swi vuyerisi hikuva hakelo ya kona i ku lahlekeriwa. (3)
 [12]

- 5.2.2 i) Mahetelelo ya ntsheketo (2)
 ii) Masungulo ya ntsheketo (2)

- 5.2.3 i) Wu kongomisiwa eka mhaka ya ntiyiso leyi yi humeleleke hi munhu kumbe ndhawu. (3)
 ii) Swimunhuhathwankulu swa kona ku nga swihari. (3)
 Hambilokoswimunhuhathwa swin'wana swa vanhu swi ri kona. (3)
 iii) Hilaha ku yimbeleriwaka risimu ntsena ku nga runguriwi nchumu (3)

- 5.2.4 i) N'wampfundla na N'wamfenhe (2)
 ii) Nyama ya swisuti (2)

- 5.2.5 I jomela ra byala
 I ntewana (any 1 point)
 I n'weti (1)
 [30]

KUMBE

NTLHONTLHO

XIVUTISO XA 6

- 6.1.1 Profesa, e Joni, hi 1988, eka nhlengeletano ya society of the future. (5)
- 6.1.2 Hi laha xipene a xi navela vutomi bya swiharhi swin'wana kutani xi yile xi ya tshama na tinyimpfu kambe xi tsandzeka ku vula mhe, mabulu man'wana a xi nga ma twi kutani xi tthelela eka rikwavo. (8)
- 6.1.3 Leswaku ndhavuko wa wena wu nge pfuki wu cincile hambu wo swi navela. (2)
- 6.1.4 Ehodeleni ya Carlton (3)
- 6.1.5 Light (2)
Rivoni/Rivoningo (2)
- 6.1.6 Kholani na Ntombhi (4)
- 6.1.7 U tlhelerie eka rikwavo a kombela ku rivaleriwa, na ku tirha hambileswi xiyimo a xi chikile. (2)

[30]

KUMBE

NTLHONTLHO

SWIRUNGULWANA

- 6.2 Mthovhu a tshama eTshinelani, a chaviwa swinene etikweni leri. Hi vona loko a gongondza eka mufundhisi Ponani a ku Bibeke yi ri kombela u ta nyikiwa kutani mufundhisi a pfumela, u te ndzi kombela Nyeleti, loko mufundhisi a ala kutani a n'wi lwisa, ekhoto u kumeke a nga ri na nandzu, va ku akuri "April fool" Mthovhu u lombile magidi – nharhu eka Xindlandlamuki, loko se a yi lava u n'wi byerile ku ya pota emaphoriseni, huvo a yi n'wi vonanga nandzu hikuva a va nga twanana nga hi matlheriselele ya mali kutani u byeriwe ku yi tlherisela hilaha a ta kota ha kona, u te u ta kota R45,00 hi nhweti. U ti be xifuva aku u ta hlula vanhu hi mavoko, mabyongo na hi nawu, ku hava loyi a nga n'wi endlaka nchumu. Simango hi yena a nga ahlula mhaka a ri gqwetha ra maxangu. Mthovhu u tlumbe movha wa Ntlhava hi vusopfa bya yena byo chayela hi rivilo kambe nandzu wu ve wa Ntlhava a bohiwa ku hakela Mthovhu. Hi 1987 Mthovu u biwile hi muakelani wakwe Rikhotso hikuva a gangisa nsati wakwe Betty. Mthovu a lombe Rikhotso R70,00 kutani u bohiwe ku hakela Mthovu mali ya madokodela, masiku lama a nga swikotangiki ku ya entirhweni hikuva a n'wi bela ku n'wi londza mali ya yena. Mthovu u tlumbile xikhegudiyana lexi a xi huma emudendeni xi lova, u kumeke a ri hava nandzu, vanhu va muganga swi va karhatile ku kondza va ya n'wi hlasela loko a va vona, u teke xibamu, a ti duvula a lova hikuva a yi nga ha ri kona ndlela yin'wana yo tisirhelela.

3x10=[30]

END